

Nowe stanowiska *Velleius dilatatus* (Fabricius, 1787) w Polsce (Coleoptera: Staphylinidae) oraz uwagi o jego ochronie

New localities of *Velleius dilatatus* (Fabricius, 1787) in Poland (Coleoptera: Staphylinidae) with remarks on its protection

SZYMON KONWERSKI¹, ANDRZEJ MELKE², MAREK MIŁKOWSKI³, RAFAŁ RUTA⁴, PAWEŁ SIENKIEWICZ⁵

¹ Zbiory Przyrodnicze, Wydział Biologii UAM
61–614 Poznań, ul. Umultowska 89
e-mail: szymkonw@amu.edu.pl

² 62–800 Kalisz, ul. św. Stanisława 11/5
e-mail: kusak@op.pl

³ 26–6010 Radom, ul. Królowej Jadwigi 19/ 21
e-mail: milkowski63@wp.pl

⁴ Instytut Zoologiczny, Uniwersytet Wrocławski
51–148 Wrocław, ul. Przybyszewskiego 63/77
e-mail: scirtes@biol.uni.wroc.pl

⁵ Katedra Ochrony Środowiska Przyrodniczego, Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu
60–594 Poznań, ul. Dąbrowskiego 159
e-mail: carabus@up.poznan.pl

Słowa kluczowe: Staphylinidae, *Velleius dilatatus*, Polska, nowe stanowiska, ochrona siedlisk gatunków zagrożonych.

Velleius dilatatus jest jednym z rzadszych krajowych przedstawicieli rodziny kusakowatych – Staphylinidae. W pracy prezentowanych jest 14 nowych stanowisk tego gatunku chrząszcza z różnych regionów Polski. Kusak ten zasiedla gniazda szerszeni *Vespa crabro*, w których zarówno postacie dorosłe, jak i larwy polują na larwy muchówek. Ze względu na wycinanie dziuplastych drzew oraz usuwanie gniazd szerszeni staje się on coraz rzadszy i zagrożony wymarciem. Z tego powodu w 2004 roku został w Polsce objęty ochroną prawną oraz sklasyfikowany na *Polskiej czerwonej liście zwierząt* jako gatunek zagrożony (VU). *V. dilatatus* jest gatunkiem parasolowym, który współwystępuje z innymi rzadkimi chrząszczami saproksylicznymi, np. *Hesperus rufipennis*, *Quedius brevicornis*, *Q. invreae*, *Q. ochripennis*, *Q. xanthopus*, *Elater ferrugineus*, *Osmoderma eremita*, *Protaetia lugubris*.

Velleius dilatatus jest jednym z rzadszych krajowych przedstawicieli chrząszczy z rodziny Staphylinidae (kusakowatych). Znany jest z nielicznych rozproszonych stanowisk, przy czym większość danych literaturowych pochodzi z XIX i pierwszej połowy XX wie-

ku. Przyczyną niewielkiej liczby notowanych stanowisk jest częściowo skryty tryb życia omawianego chrząszcza. Larwy i postacie dorosłe żyją w gniazdach szerszeni *Vespa crabro* (ryc. 1–2) jako „akceptowani goście” (Biström, Laiho 2007), gdzie polują na larwy muchówek,

Ryc. 1. Dąb z rozległym próchnowiskiem zajęty przez szerszenie – stanowisko *Velleius dilatatus* w Puszczy Kozienickiej (fot. M. Miłkowski)

Fig. 1. A hollow oak inhabited by hornets – a locality of *Velleius dilatatus* in the Kozienicka Forest (photo by M. Miłkowski)

które odżywiają się ekskrementami szerszeni. Skandynawscy badacze (Biström, Laiho 2007) uznali obecność szerszeni za warunek występowania *V. dilatatus*. Postacie dorosłe spotyka się ponadto na soku wyciekającym z drzew, przeważnie dębów *Quercus* sp. (Burakowski i in. 1980, obserwacje autorów). Dane o morfologii postaci przedimaginalnych i biologii gatunku przedstawia Strassen (1957).

Nowsze dane o występowaniu *V. dilatatus* w Polsce podawane są w siedmiu publikacjach (Szwalko 1992; Kościelny 1999; Melke, Maciejewski 1999; Borowski i in. 2005; Byk i in. 2006; Byk 2007; Rutkiewicz 2007), gdzie wymieniono łącznie 9 stanowisk: z Pojezierza Pomorskiego, Pojezierza Mazurskiego (dwa stanowiska), Podlasia, Wyżyny Krakowsko-Wieluńskiej (dwa stanowiska), Gór Świętokrzyskich (dwa stanowiska) i Niziny Sandomierskiej.

W trakcie obserwacji terenowych prowadzonych w ostatnich latach w różnych częściach kraju odnaleziono nowe stanowiska

Ryc. 2. *Velleius dilatatus* na stanowisku w Puszczy Kozienickiej (fot. M. Miłkowski)

Fig. 2. A locality of *Velleius dilatatus* in the Kozienicka Forest (photo by M. Miłkowski)

V. dilatatus (podział na krainy według *Katalogu fauny Polski*):

Pojezierze Pomorskie

Piła – Gładyszewo (mapa UTM: XU19), oddz. 176, 29 marca 2002, 1 osobnik (szczątki) w próchnie starego martwego klonu (przestoja martwych klonów na skraju sosnowych monokultur; stanowisko o charakterze historycznym); zebrał R. Ruta.

Pojezierze Mazurskie

Pojezierze Iławskie: Kamieniec (CE95), 19 lipca 2007, 1 osobnik w pułapce feromonowej na pachnicę dębową *Osmoderma eremita* przy dziuplastej lipie w alei przydrożnej; obs. R. Gawroński i A. Oleksa.

Nizina Wielkopolsko-Kujawska

Toruń, poligon artyleryjski – Góra Żymierskiego (CD37), lipiec 2005, 1 osobnik na drodze gruntowej w brzożowym zagajniku z pojedynczymi starymi, próchniejącymi brzożami; obs. K. Szpila.

Okolice Złotnik koło Poznania, poligon wojskowy (XU21), 18 sierpnia 2005, 1 osobnik, w czyżniach; obs. P. Sienkiewicz.

Okolice Gołęczewa koło Poznania, poligon wojskowy (XU22), 13 maja 2001, 1 osobnik (szczątki) w próchnie dębu; zebrał P. Jałoszyński.

Ruda Milicka (XT61), 7 lipca 2001, 1 osobnik; zebrał M. Leniak.

Antonin koło Ostrowa Wielkopolskiego (XT91), 4 sierpnia 1991, 1 osobnik na starym, nasłonecznionym dębie szypułkowym *Quercus robur* L. z licznymi dziuplami i gniazdem szerszenia europejskiego, drzewo zasiedlone przez kozioroga dębosza *Cerambyx cerdo* L.; zebrał A. Melke.

Gołuchów koło Kalisza, park-arboretum (YT05), 28 sierpnia 1991, 1 osobnik, 3 września 1991, 1 osobnik na buku *Fagus sylvatica* L. zamieszkanym przez szerszenie; kusaki były bardzo aktywne i biegały po pniu, zebrał A. Melke; *V. dilatatus* występował na tym drzewie wspólnie z innymi rzadkimi przedstawicielami kusaków: *Hesperus rufipennis*

(Grav.), *Quedius invreae* Grid., *Q. ochripennis* (Mén.) oraz licznymi *Q. brevicornis* (Thoms.). Stanowisko to już nie istnieje, gdyż w 1995 roku drzewo zostało ścięte w ramach „pielęgnacji” parku. 8 września 1993, 2 osobniki obserwowane na ławce pod dębem szypułkowym w pobliżu zamku.

Nizina Mazowiecka

Warszawa – Las Bielański (DC99), 30 czerwca 2007, 1 osobnik pod korą starego, żywego dębu; obs. J. Tatur-Dytkowski.

Puszcza Kozienicka, Jaśce (EC20), 5 i 9 sierpnia 2008, kilka osobników w dziupli starego dębu *Quercus robur* z gniazdem szerszenia europejskiego, gatunki towarzyszące: larwy sprężyka rdzawego *Elatér ferrugineus* L., larwy i szczątki postaci dorosłych pachnicy dębowej, larwy i postaci dorosłe śnieżniaka *Protaetia lugubris* (Herbst); obs. M. Miłkowski.

Podlasie

Rezerwat przyrody „Koryciny” koło Grodziska (nadm. Rudka) (FD13), lipiec 2004, 1 martwy osobnik w dziupli dębu; zebrał M. Ostasiewicz.

Śląsk Dolny

Wrocław–Karlówce (XS46), Grobla Karłowicko-Rędzinińska, przy Kanale Żeglutowym, 19 lipca 2008, 3 osobniki spijające wieczorem fermentujący sok wyciekający z pnia dębu; obs. R. Ruta.

Góry Świętokrzyskie

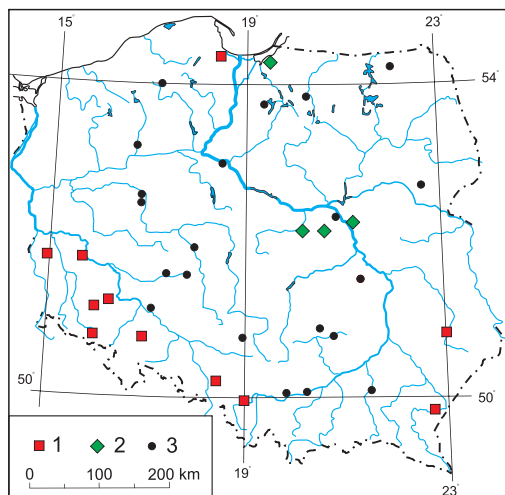
Kielce–Czarnów (DB63), 30 lipca 1985, 1 osobnik przyleciał na balkon budynku; zebrał M. Bidas.

Nizina Sandomierska

Nadleśnictwo Dębica, leśn. Wolica (EA34), 10 lipca 2001, 1 osobnik na drodze leśnej w litym drzewostanie bukowym w wieku około 50 lat; zebrał A. Trzeciak.

Gatunek ten nie był do tej pory wykazywany z Pojezierza Mazurskiego. Z Niziny

Ryc. 3. Rozmieszczenie stanowisk *Velleius dilatatus* w Polsce (1 – stanowiska do 1950, 2 – stanowiska z lat 1951–1974, 3 – stanowiska z lat 1975–2008)

Fig. 3. Localities of *Velleius dilatatus* in Poland (1 – till 1950; 2 – 1951–1974, 3 – 1975–2008)

Wielkopolsko-Kujawskiej i Śląska Dolnego nie był wykazywany od ponad 70 lat. Rozmieszczenie stanowisk *V. dilatatus* w Polsce przedstawiono na ryc. 3 (dane literaturowe za: Burakowski i in. 1980).

Szwalko (1992) wspomina o potencjalnym zagrożeniu stanowisk zabiegami „konserwatorskimi”, w trakcie których usuwa się zawartość próchnowisk zabytkowych drzew wraz z zamieszkującą je fauną. Właśnie ze względu na zagrożenie egzystencji gatunku w miarę postępującego niszczenia siedlisk – dziuplastych drzew zasiedlonych przez szerszenie – uznano gatunek za zagrożony (kategoria VU) w *Polskiej czerwonej liście zwierząt* (Pawłowski i in. 2002) oraz objęto go w Polsce prawną ochroną (Rozporządzenie 2004). *V. dilatatus* znajduje się na „czerwonych listach” wielu krajów Europy, m.in. Czech – VU (Boháč i in. 2005) i Litwy jako gatunek rzadki (Telnov i in. 1997). Działania takie nie stanowią dla gatunku realnej ochrony, bowiem nie hamują niszczenia mikrosiedlisk. Przytoczone powyżej obserwacje z Gołuchowa koło Kalisza potwierdzają, że szczególnie zagrożone są stanowiska położone w zadrzewieniach o charakterze parkowym,

będące ostoją wielu saproksylicznych chrząszczy (Jonsell 2004). Wzmrożona penetracja przez ludzi wywiera presję na służby porządkowe, które usuwają próchniejące, dziuplaste drzewa. Coraz częściej dochodzi też do planowego niszczenia gniazd szerszeni stanowiących potencjalne zagrożenie dla ludzi. Wydaje się, że szansę na przetrwanie mają stanowiska położone wewnątrz kompleksów leśnych, choć jest ich wyraźnie mniej niż stanowisk w zadrzewieniach parkowych i alejach przydrożnych. Warunkiem ochrony jest identyfikacja stanowisk. Wydaje się, że ze względu na trudność w zaobserwowaniu chrząszczy, wszystkie drzewa zasiedlone przez szerszenie powinny zostać objęte ochroną (niewycinane), o ile obecność tych błonkówek nie naraża na niebezpieczeństwo ludzi.

Velleius dilatatus współwystępuje z kilkoma innymi rzadko obserwowanymi gatunkami chrząszczy, jak: *Hesperus rufipennis* (Grav.), *Quedius brevicornis* (Thoms.), *Q. invreae* Grid., *Q. ochripennis* (Mén.), *Q. xanthopus* Er., sprężyk rdzawy, pachnica dębowa, śniedziak (Kessler 1916, A. Melke i M. Miłkowski, obserwacje niepublikowane). Można go uznać za gatunek parasolowy, którego ochrona pozwala na zachowanie interesującego kompleksu wyspecjalizowanych organizmów związanych z próchnowiskami i dziuplami zasiedlonymi przez szerszenie.

Podziękowania

Za przekazanie bądź udostępnienie materiałów wykorzystanych w artykule dziękujemy M. Bidasowi, R. Gawrońskiemu, P. Jałoszyńskiemu, M. Leniak, A. Oleksie, M. Ostasiewicz, K. Szpili, J. Tatur-Dytkowskiemu i A. Trzeciakowi.

PIŚMIENNICTWO

- Biström O., Laiho J. 2007. Herhiläislyhytsiiven (*Velleius dilatatus* Fabricius; Coleoptera Staphylinidae) joukkoesiintyminen Kaakkois-Suomessa vuonna 2007. *Sahlbergia* 13: 10–12.
- Boháč J., Matějček J., Rous R. 2005. Staphylinidae (drabčíkovití). W: Farkač J., Král D., Škorpík

- M. (red.) 2005. Red list of threatened species in the Czech Republic. Invertebrates. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Praha.
- Borowski J., Byk A., Łęgowski D. 2005. Interesujące chrząszcze (Coleoptera) odłowione w Starej Brdzie Pilskiej na Pojezierzu Pomorskim. Wiad. Ent. 24 (1): 43–44.
- Burakowski B., Mroczkowski M., Stefańska J. 1980. Chrząszcze Coleoptera. Kusakowate – Staphylinidae, część 2. Katalog fauny Polski XXIII, 7: 1–272.
- Byk A. 2007. Waloryzacja lasów Gór Świętokrzyskich na podstawie struktury zgrupowań chrząszczy saproksylicznych. W: Borowski J., Mazur S. (red.). Waloryzacja ekosystemów leśnych Gór Świętokrzyskich metodą zooindykacyjną. Wyd. SGGW, Warszawa: 57–118.
- Byk A., Mokrzycki T., Perliński S., Rutkiewicz A. 2006. Saproxylic beetles in the monitoring of anthropogenic transformation of Białowieża Primeval Forest. W: Szujecki A. (red.). Zooindication-based monitoring of anthropogenic transformations in Białowieża Primeval Forest. Warsaw Agricultural University Press, Warszawa: 325–397.
- Jonsell M. 2004. Old park trees: a highly desirable resource for both history and beetle diversity. J. Arboricult. 30 (4): 238–244.
- Kessler A. 1916. Über den Fang von *Velleius dilatatus* F. Ent. Bl. 12: 261–262.
- Kościelny T. 1999. Nowe stanowiska rzadkich kusaków (Coleoptera: Staphylinidae) z okolic Częstochowy. Acta Ent. Silesiana 5–6: 50.
- Melke A., Maciejewski K.H. 1999. Badania nad chrząszczami (Coleoptera) Puszczy Boreckiej. Część V. Kusakowate (Staphylinidae). Wiad. Ent. 18 (3): 143–151.
- Pawłowski J., Kubisz D., Mazur M. 2002. Coleoptera – chrząszcze. W: Głowaciński Z. (red.). Czerwona lista zwierząt ginących i zagrożonych w Polsce. IOP PAN, Kraków: 88–110.
- Rozporządzenie 2004. Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 28 września 2004 roku w sprawie gatunków dziko występujących zwierząt objętych ochroną. Dz. U. Nr 220, poz. 2237.
- Rutkiewicz A. 2007. Waloryzacja lasów Gór Świętokrzyskich na podstawie struktury zgrupowań chrząszczy saproksylicznych powierzchni pni drzew. W: Borowski J., Mazur S. (red.). Waloryzacja ekosystemów leśnych Gór Świętokrzyskich metodą zooindykacyjną. Wyd. SGGW, Warszawa: 20–56.
- Strassen R. 1957. Zur Oekologie des *Velleius dilatatus* Fabricius, eines als Raumgast bei *Vespa crabro* Linnaeus lebenden Staphyliniden (Ins. Col.). Z. Morph. u. Ökol. Tiere 46: 243–292.
- Szwałko P. 1992. Zniszczone bądź potencjalnie zagrożone stanowiska *Velleius dilatatus* (Fabr.) (Coleoptera, Staphylinidae) w północno-wschodniej i południowej Polsce. Wiad. Ent. 11 (2): 123.
- Telnov D., Barsevskis A., Savich F., Kovalevsky F., Berdnikov S., Doronin M., Cibulskis R., Ratniece D. 1997. Check-list of Latvian beetles (Insecta: Coleoptera). Entomological Society of Latvia, the Section of Coleopterology with support by the Internationaler Entomologischer Verein e. V. (Frankfurt/M.).

SUMMARY

Konwerski Sz., Melke A., Miłkowski M., Ruta R., Sienkiewicz P. New localities of *Velleius dilatatus* (Fabricius, 1787) in Poland (Coleoptera: Staphylinidae) with remarks on its protection

Chrońmy Przyr. Ojcz. 66 (2): 111–115, 2010

Velleius dilatatus is a rove beetle rarely reported from Poland. In the present article, 14 new localities in various regions of Poland are reported. It inhabits nests of *Vespa crabro* as an accepted guest, where both larvae and adults are predators of Diptera larvae. *V. dilatatus* becomes increasingly rare, due to cutting down hollow trees, removing hornet nests, and the so-called tree surgery. Because of the endangerment of the species, it has been protected in Poland since 2004, and it is included in the Polish Red List of Animals in the category VU (vulnerable to extinction). *V. dilatatus* is an umbrella species which co-occurs with several other rare saproxylic beetles [i.a. *Hesperus rufipennis* (Grav.), *Quedius brevicornis* (Thoms.), *Q. invreae* Grid., *Q. ochripennis* (Mén.), *Q. xanthopus* Er., *Elater ferrugineus* L., *Osmoderma eremita* (Scop.), *Protaetia lugubris* (Herbst)].